

ВІДГУК

офіційного опонента Пісоцької Леоніди Станіславівни
на дисертацію Бубін Алли Олександрівни

«Становлення та розвиток системи суспільного дошкільного виховання на Волині (друга половина XIX – перша половина XX століття)»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

На переломних етапах суспільного життя проблеми освіти і виховання в широкому соціальному значенні стають особливо актуальними. Сучасний стан розвитку українського суспільства вимагає кардинальних змін у сфері освітньої політики. Особливої уваги потребує первинна ланка – дошкільна освіта, яка покликана забезпечити гармонійний розвиток, виховання і навчання дітей дошкільного віку. У Законах України “Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 рр. чітко визначено мету, стратегічні завдання, основні напрями та шляхи модернізації цієї галузі у контексті сучасних освітніх тенденцій. Розв’язання окреслених завдань можливе за умови ґрунтовного вивчення традицій суспільного дошкільного виховання, особливостей розвитку та здобутків у різних етнорегіонах нашої держави.

На основі результатів наукових досліджень і спостережень можемо стверджувати, що сучасна дошкільна освіта в Україні в цілому і у кожному регіоні, зокрема, модернізується на засадах та ідеях минулого через призму вивчення досвіду, ретроспективного аналізу і порівняння надбань вітчизняної науки і практики, вияву позитиву і недоліків. Звідси констатуємо, що проблема становлення та розвитку суспільного дошкільного виховання на Волині упродовж другої половини XIX – першої половини XX ст., котра в історико-педагогічній літературі висвітлена недостатньо, становить значний науковий інтерес для теорії та практики української дошкільної освіти. Цей період в переломній історичній епосі України позначений змінами соціально-економічного, політичного устрою, освітньо-культурного розвитку. В силу історичних обставин історико-етнографічні межі Волині змінювалися у ці роки: спочатку волинські землі відійшли до Російської імперії (Волинська губернія); у 1917 – 1919 рр. Волинь перебувала у відомстві Центральної Ради, Гетьману, Директорії; а з 1921 р. згідно Ризького мирного договору західна частина була у складі Польщі, а східна – у межах СРСР. Тоді було накопичено чимало теоретико-практичного досвіду суспільного дошкільного виховання і соціально незахищених, і привілейованих дітей, накопичено зразки функціонування опікунсько-виховних систем державного, громадського, благодійницького спрямування, а у спадщині освітян і громадсько-педагогічних діячів краю містяться ціннісні ідеї щодо питань виховання, освіти і соціального розвитку дітей та удосконалення громадської підтримки і піклування дітей дошкільного віку.

Незважаючи на те, що питання суспільного дошкільного виховання на українських землях неодноразово розглядалися у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, проте діяльність дошкільних установ на Волині у другій половині XIX – першій половині XX століття висвітлено недостатньо. Вивчення та аналіз проблеми дослідження, виявлення та активне впровадження

здобутків історії щодо змісту, форм та особливостей організації суспільного дошкільного виховання дітей на Волині допоможуть збагатити уявлення про означений період розвитку суспільного дошкільного виховання, а відтак відшукати можливості творчого використання здобутків у сучасній практиці діяльності дошкільних навчальних закладів і у підготовці майбутніх вихователів у вишах України.

Сказане дозволяє зробити висновок про актуальність теми дисертаційного дослідження **Бубін Алли Олександрівни**.

Ознайомившись із понятійно-термінологічним апаратом дослідження, робимо висновок, що мету, завдання, об'єкт і предмет наукового пошуку визначено коректно, зрозумілим є вибір хронологічних меж дослідження, а обґрунтованість наукових результатів роботи забезпечено шляхом ретельного добору методів дослідження.

Структура дисертаційної роботи науково виважена й логічно вибудована. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (421 найменувань) і 15 додатків.

Перейдемо до аналізу основної частини дисертації, розділи якої взаємопов'язані та висвітлюють послідовність вирішення поставлених завдань.

У першому розділі – «Науково-теоретичні засади становлення суспільного дошкільного виховання на Волині (друга половина XIX – перша половина XX століття)» автором до розгляду запропоновано стан дослідженості наукової проблеми у педагогічній теорії; виокремлено передумови розвитку дошкільної освіти на Волині та розкрито зміст організаційно-правового забезпечення суспільного дошкільного виховання у досліджуваній період.

Виклад теоретичного напрацювання дисертанта розпочинається з аналізу науково-педагогічної літератури, спрямованої на висвітлення стану суспільного дошкільного виховання в Російській імперії (М.Виноградов, Л.Красногорська, Г.Ларіонова, І.Чувашев та ін.), в Україні (А.Животко, С.Русова, С.Сірополко та ін.), зокрема на східно- та західноукраїнських землях кінця XIX – початку XX століття (Ю.Агапов, Т.Джаман, Л.Єршова, Н.Рудницька, Н.Сейко та ін.). Заслуговує на увагу те, що дисертанткою на стор.23-25 висвітлено педагогічні погляди видатних теоретиків і практиків зарубіжного дошкільного виховання щодо становлення суспільного дошкільного виховання в Галичині та на Волині (Е.Бояновський, Я.Давід, С.Карпович). Вивчено та проаналізовано наукові праці О.Борейко, П.Дутчак, Ю.Калічака, Т.Раєвич, де показано роль громадських товариств і організацій Західної України і Волині (Волинське товариство, Волинська «Просвіта», «Союз українок», «Союз жінок-українок громадської праці») у становленні та розвитку суспільної дошкільної освіти у досліджуваній період. На основі ґрунтовного аналізу проблеми з'ясовано, що становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання на Буковині в другій половині XIX – першій половині XX століття у науковій літературі висвітлено недостатньо.

Аллою Олександрівною розкрито зміст основних наукових дефініцій дослідження – «дошкільна освіта», «дошкільне виховання» та подано власне розуміння дефініції «суспільне дошкільне виховання», яке на стор. 28

визначається автором як «спеціально організований процес, спрямований на охорону життя та здоров'я дітей, їх фізичний, моральний і розумовий розвиток, елементарну підготовку до навчання в школі, який здійснювався у закладах опікунсько-виховного характеру, заснованих державними установами, громадськими організаціями та приватними особами».

Вивчення і аналіз наукових досліджень та значної кількості джерельної бази (це законодавчі акти, збірники документів, статистичні матеріали, публіцистика, періодична преса, архівні матеріали) дозволили Бубін А.О. в повній мірі розкрити проблему дослідження у контексті соціально-економічних, політичних і культурно-освітніх чинників. Так, автором виокремлено такі передумови розвитку суспільного дошкільного виховання на Волині в другій половині XIX: соціально-економічні обставини досліджуваного періоду (зростання зайнятості батьків на виробництві, складні побутово-матеріальні умови життя людей, неможливість батьками виконувати свої виховні функції повною мірою), політичні (зосередження влади в руках некорінного населення Волині, активізація національно-визвольного руху та громадської ініціативи місцевих мешканців) та культурно-освітні (функціонування громадських, національно-культурних, просвітницьких товариств) явища.

У роботі дисертантка розкриває особливості створення та діяльності перших опікунських закладів на Волині наприкінці XIX століття таких, як: літні дитячі ясла, ясла-притулки, денні притулки для дітей. Крім того, зосереджує свою увагу на особливостях системи виховання дітей на засадах народної педагогіки Олени Пчілки.

Позитивним є вивчення та здійснення ґрунтовного аналізу нормативно-правової бази організації суспільного дошкільного виховання на Волині в окреслений період, яка у своєму розвитку пройшла шлях від офіційних документів про опіку і виховання дітей до окремих законодавчих актів. Дисертанткою з'ясовано, що перші спроби законодавчо оформити дошкільні установи були зроблені в Державній думі у 1908 р., коли підкомісією з початкової освіти були розроблені законопроект «Про навчально-виховні заклади для дітей дошкільного віку» та «Правила про освітньо-виховні заклади для малолітніх дітей», а Київське товариство народних дитячих садків запропонувало проект «Положення про дитячий садок», які через брак фінансування не були реалізованими.

Автором проаналізовано зміст резолюцій з'їздів педагогічних працівників на початку XX століття, де піднімалися питання виховання дітей дошкільного віку у дошкільних установах, дитячих майданчиках, дитячих яслах для дітей сільського населення, народних дитячих садків.

На основі вивчення змісту Концепції українського національного дитячого садка (1918 р.), розробленої Софією Русовою, Закону «Про надання прав державної служби співробітникам позашкільної освіти і дошкільного виховання» (1919 р.) та інших офіційних документів Бубін А.О. з'ясовано, що підвалини сучасної дошкільної освіти на Волині закладалися в роки національно-визвольної боротьби за українську державу (1917 – 1919 рр.).

У роботі проаналізовано низку законодавчо-нормативних актів

радянського уряду, які розповсюджувалися на східних землях Волині («Про денні дитячі будинки» (1920 р.), «Про організацію відкритих дитячих будинків» (1920 р.), «Про соціальне виховання» (1920 р.), «Система соціального виховання дітей в УСРР» (1921 р.), «Про школу і завдання дошкільного виховання» (1934 р.), «Статут дитячого садка» (1938 р.), «Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка» (1938 р.). Дисертантка наводить приклади програм забезпечення для дитячих садків (наприклад, «Ориєнтовочний круг навиків») і методичних посібників із дошкільного виховання («Основи педагогіки дошкільного віку» (А.Гендрихівська), «Навчання грамоти у дошкільному закладі» (П.Гарбуз), «Рухливі ігри для дошкільників» (М.Шейко) та ін.).

Водночас виявлено, що вимоги до організації та діяльності дошкільних закладів південно-західної частини краю, включеної до складу польської держави, знайшли відображення у «мовному» законі 1924 р., законодавчих актах освітньої реформи 1932 р., яка передбачала відкриття для дітей віком від трьох років до початку навчання в школі постійних охоронок.

На основі ґрунтовного аналізу «Статуту дитячого садка» (1940 р.), постанов Ради народних комісарів УРСР і Ради міністрів СРСР (1945, 1949 рр.) Бубін Аллою Олександрівною зроблено висновок, що завершального окреслення процес нормативно-правового забезпечення діяльності закладів суспільного дошкільного виховання набув у 1940-1950 рр., коли вся Волинь увійшла до складу УРСР, а відповідно мережа дошкільних закладів краю – у єдину радянську систему суспільного дошкільного виховання.

У другому розділі «Розвиток системи суспільного дошкільного виховання і закладів професійної підготовки вихователів на Волині у другій половині XIX – першій половині XX століття» показано роль громадськості і культурно-освітніх організацій у становленні і розвитку суспільного дошкільного виховання в окреслений період. Автор з'ясовує, що на межі XIX-XX ст. популяризацію ідей суспільного дошкільного виховання на Волині здійснювали державно-громадські об'єднання (Волинський приказ громадської опіки, Російське товариство Червоного Хреста) та благодійні установи (Житомирське благодійне товариство, Волинське товариство сприяння вихованню дітей із відділом їхнього захисту). Висвітлює питання опікунсько-виховної діяльності, яку здійснювали у 1920-1930 рр. у складі II Речі Посполитої товариства Мацеж польська, опіки над єврейськими сиротами і покинутими дітьми, «Просвіта», Союз українок Волині, Союз жінок-українок громадської праці та ін. Варто зауважити, що Аллою Олександрівною здійснено всебічний аналіз громадсько-культурної і педагогічної діяльності представників «Просвіти» Аркадія Животка (Кременецьке товариство «Просвіта»), а також Олени Левчанівської (Житомирське товариство «Просвіта») та виокремлено основні ідеї щодо становлення розвитку дошкільного виховання (стор. 93-99). Автор визначає 1930-ті рр. як початок формування уніфікованої (єдиної радянської чи польської) системи дошкільної освіти.

Виходячи з цього, Бубін А.О. визначає типи закладів суспільного виховання на Волині за окресленими етапами: *друга половина XIX – початок XX ст.* – сирітські будинки, дитячі притулки (постіно діючі, денні, змішані),

хедери, дитячі ясла; 1920 – 1930 рр. – дитячі будинки, дитячі майданчики, дитячі осередки, дитячі садки, охоронки; 1940-і – початок 1950 рр. – дитячі садки, сезонні дитячі майданчики. У роботі на основі аналізу особливостей діяльності цих закладів дошкільного виховання на Волині у досліджуваний період автору вдалося простежити розвиток і функціонування мережі інституцій дошкільного виховання на Волині у другій половині XIX – першій половині XX століття.

Звернення до архівних матеріалів дозволили автору дібрати цікаві і достовірні матеріали для розкриття і детальної характеристики особливостей освітньо-виховної роботи з дітьми інституцій, які опинилися в складі УСРР, як: Житомирського сирітського будинку (стор. 111-113), притулків Відомства імператриці Марії Федорівни, літніх дитячих закладів (ясел) для дітей переддошкільного та дошкільного віку сільського населення; дитячих садків, які утримувалися народними училищами, заможними сім'ями, священиками та світськими особами; хедерів, дитячих садків для єврейських дітей; дитячих притулків.

Дисертанткою у роботі на стор. 124 у таблиці 2.1. наведені статистичні дані, за якими можна відстежити кількість, вік, національність та родинний стан дітей, які перебували у дитячих садках м. Житомира (1924 р.).

Аллою Олександрівною простежено процес розвитку системи суспільного дошкільного виховання і на західних землях Волині, приєднаних до Польщі. З'ясовано, що на території Волинського воєводства у м. Ковелі, Рівному, Луцьку, Кременці, Здолбунові, Володимирі, Острозі функціонували заклади опіки над дітьми дошкільного віку (охоронки), статути окремих з них автор подає у додатках З-Н, а також будинки для сиріт (м. Острог), ясла для немовлят, центри опіки над матерями і дітьми (м. Кременець, м. Рівне), дитячі садки (м. Ківерці).

У дисертації розкрито організацію та зміст роботи дошкільних установ на Волині в складі УРСР, починаючи з 1941 року (за винятком років німецько-фашистської окупації Волині), зокрема, дитячих садків, організацією діяльності яких займалися відділ народної освіти, колгоспи та інші відомства та організації. Автор також висвітлює специфіку роботи дитячих сезонних майданчиків.

Бубін А.О. робить висновки, що суттєве розширення мережі дошкільних закладів на Волині у міжвоєнний і повоєнний роки обумовлюється наявністю кадрів для закладів дошкільної освіти. У роботі визначені заклади, які готували фахівців для дошкільних установ наприкінці XIX – першій половині XX століття: учительські семінарії (с. Олександрійка Новоград-Волинського повіту, Дедеркальська учительська семінарія, Житомирська учительська семінарія, вчительські семінари Кракова, Львова, Перемишля), педагогічні курси в Києві, Фребелівський педагогічний інститут, Харківський державний педагогічний інститут та ін.). А також виокремлено форми підготовки дошкільних працівників в першій половині XX століття, до яких віднесено: курси підвищення кваліфікації, семінари для дошкільних працівників, обласні конференції, методичні об'єднання вихователів.

Дисертанткою визначено можливості творчого використання здобутків

дошкільної освіти краю в сучасних умовах та запропоновано включити у зміст програми навчальної дисципліни таких тем, як «Заклади для виховання і навчання дітей дошкільного віку на Волині в другій половині ХІХ століття», «Діяльність громадських товариств Волині щодо популяризації та реалізації ідей дошкільного виховання», «Розвиток суспільного дошкільного виховання на Волині в першій третині ХХ століття», «Специфіка підготовки вихователів дошкільних закладів краю». У роботі подано плани семінарських і практичних занять, які апробовані на базі Луцького педагогічного коледжу.

У висновках узагальнено дані відповідно до висунутих завдань. Висновки відповідають завданням на їх виконання.

Список використаних джерел оформлено відповідно вимог.

Велику практичну цінність мають додатки до роботи, які містять практичний матеріал дослідження, котрий може буде використаний викладачами і студентами під час вивчення навчальних дисциплін «Вступ до спеціальності», «Дошкільна педагогіка», «Історія педагогіки», «Історія України», «Порівняльна педагогіка» та ін.

Викликає схвалення широка апробація результатів дослідження на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах і форумах.

Поряд із загальною позитивною оцінкою дисертаційної роботи Бубін А.О. вважаємо на необхідне висловити окремі зауваження та побажання:

1. Є певні неточності у виділенні дисертанткою груп застосованих методів дослідження. На нашу думку, варто дотримуватися чіткої класифікації методів науково-педагогічного дослідження, запропонованих вітчизняними і зарубіжними науковцями (В.Давидов, А.Киверялг, М.Фіцула, Н.Мойсеюк, П.І.Образцов та ін.) та правильно вживати назви їх груп і самих методів. До прикладу, за П. Образцовим існує три групи методів наукового дослідження: загальнонаукові логічні методи пізнання, порівняльно-історичні та емпіричні; за В.Давидовим – емпіричні, теоретичні, порівняльно-історичні та математичні, статистичні методи. Із перерахованих автором методів дослідження не зрозуміло, чію класифікацію було взято за основу при їх визначенні?

2. Виявлено певні розбіжності у здійсненні періодизації функціонування мережі дошкільних інституцій на Волині. Так, у змісті роботи у другому розділі у підрозділі 2.2. дисертант виокремлює два періоди розвитку і функціонування мережі інституцій дошкільного виховання на Волині (1) друга половина ХІХ – 1930 рр.; 2) 1939-1950 рр.), в той час на рис. 2.1 (стор. 149) визначає мережу закладів суспільного дошкільного виховання за трьома періодами (1) друга половина ХІХ – початок ХХ століття; 2) 1920-1930 рр.; 3) 1940-1950 рр.); а у висновках на стор. 182-183 подає п'ять умовних періодів формування системи суспільного дошкільного виховання на Волині у досліджуваній період (1)1861-1891 рр.; 2)1891-1917 рр.; 3)1917-1920 рр.; 4) початок 1921- 1939 рр.; 5) 1939-1950 рр.).

3. На нашу думку, автор, аналізуючи досвід фахової підготовки вихователів на Волині у різних закладах професійної освіти у першій половині ХХ століття, не завжди дає йому власну оцінку.

4. У підрозділі 2.3. на стор 173 на рис.2.2. «Фахова підготовка вихователів дошкільних інституцій Волині (друга половина XIX – перша половина XX століття)» Алла Олександрівна припускається неточності, відносячи заклади професійної освіти (педагогічний інститут, вчительські семінарії, училища та ін.) до форм підготовки дошкільних працівників, оскільки заклади не є ними.

Висловлені зауваження і побажання не заперечують позитивної оцінки та наукового рівня дисертаційної роботи.

Всебічний аналіз виконаної Бубін Аллою Олександрівною дисертаційної роботи дає підстави в цілому оцінити її як працю, яка має елементи новизни, теоретичне та практичне значення для педагогічної науки і зокрема для загальної педагогіки та історії педагогіки, подальших досліджень проблем, пов'язаних із теорією і практикою становлення та розвитку суспільного дошкільного виховання у різних етнорегіонах України, зокрема на Волині у другій половині XIX – першій половині XX століття.

Наукові здобутки автора знайшли висвітлення в авторефераті та 10-ти публікаціях, серед них: 7 статей у наукових фахових виданнях України; 2 в зарубіжних наукових періодичних виданнях; 1 праця, що додатково відображає наукові результати дослідження.

На основі аналізу дисертації та автореферату, ознайомлення з працями, опублікованими за тематикою дисертації, відзначаємо актуальність здійсненого дослідження, достатній рівень обґрунтування наукових положень, висновків і рекомендацій, новизни й повноти висвітлення матеріалів дослідження в опублікованих працях, робимо висновок, що дисертаційна робота «**Становлення та розвиток системи суспільного дошкільного виховання на Волині (друга половина XIX – перша половина XX століття)**», заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам, поданих на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук і наведених у «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (пп. 9, 11, 12, 13, 14), а її автор – **Бубін Алла Олександрівна** – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
декан факультету дошкільної освіти
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

11.11.2015 р.

✓ Підпис Л.С.Пісоцької підтверджую
начальник відділу кадрів

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Л.С.Пісоцька

В.М.Барановська

